

VASIYLIK VA HOMIYLIK

“UNIVERSITY OF MANAGEMENT AND FUTURE TECHNOLOGIES”

NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASASI

Talabasi **Sultonova Nasibaxon Salohiddinovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada vasiylik va homiylik tushunchalari, ularning huquqiy asoslari va jamiyatdagi o'rni keng yoritilgan. Shuningdek, maqolada O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi va xalqaro hujjatlar asosida vasiylik va homiylik institutlarining asosiy farqlari tahlil qilingan. Jamiyatda ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar, ayniqsa yetim bolalar va nogironlar manfaatlarini himoya qilishdagi rolga alohida e'tibor qaratilgan. Vasiylik va homiylik institutlarini rivojlantirish yo'lidagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Аннотация: В данной статье широко освещаются понятия опеки и попечительства, их правовые основы и место в обществе. Также в статье проанализированы основные различия институтов опеки и попечительства на основе законодательства Республики Узбекистан и международных документов. Особое внимание уделяется роли общества в защите интересов лиц, нуждающихся в социальной защите, особенно детей-сирот и инвалидов. Выдвигаются актуальные проблемы развития институтов опеки и попечительства и практические предложения по их преодолению.

Annotation: This article extensively covers the concepts of guardianship and trusteeship, their legal framework and their place in society. The article also analyzes the main differences of guardianship and trusteeship institutions based on the legislation of the Republic of Uzbekistan and international documents. Special attention is paid to its role in protecting the interests of socially vulnerable

individuals in society, especially orphans and people with disabilities. The existing problems on the path to the development of guardianship and trusteeship institutions and practical proposals for their elimination have been put forward.

kalit so'z : Vasiylik, homiylik, huquqiy asoslar, yetim bolalar, ijtimoiy himoya, vasiy, homiy, qonunchilik, Oila kodeksi, muomala layoqati, Mehr daftari, vasiylik organlari, Milliy ijtimoiy himoya agentligi.

ключевое слово: Опекa, попечительство, правовые основы, дети-сироты, социальная защита, опекун, попечитель, законодательство, Семейный кодекс, дееспособность, любовная книга, органы опеки и попечительства, Национальное агентство социальной защиты.

keyword: Guardianship, patronage, legal grounds, orphans, social protection, Guardian, sponsor, legislation, Family Code, treatment capacity, kindness book, guardianship authorities, National Social Protection Agency.

Vasiylik va homiylik tushunchasi

Vasiylik va homiylik tushunchasi huquqiy nuqtai nazardan alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular yordamga muhtoj shaxslarni himoya qilish uchun joriy etilgan mexanizmlardir. Amaldagi qonunchilikka ko'ra, **vasiylik** — 14 yoshga to'lmagan yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar hamda sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolarni tarbiya, ta'lim va ta'minotga joylashtirishning huquqiy shaklidir.

Homiylik esa 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shunday toifadagi bolalar hamda muomala layoqati cheklangan fuqarolar uchun nazarda tutilgan bo'lib, ularni ta'minot, tarbiya va huquqlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy shakldir .

Boshqacha aytganda, vasiylik va homiylik ota-ona qaramog'idan mahrum bolalar yoki o'zini mustaqil ta'minlay olmaydigan shaxslar manfaatlarini ko'zlab, ular uchun vakil (vasiy yoki homiy) tayinlash demakdir. Shuningdek, sog'lig'i

yomonligi tufayli o'z huquqlarini mustaqil amalga oshir olmaydigan voyaga yetgan shaxslar o'z iltimosiga binoan homiylikka olinishi mumkin.

Vasiylik va homiylikning jamiyatdagi ahamiyati

Jamiyatda vasiylik va homiylik instituti eng zaif qatlamlarni ijtimoiy himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ota-onasiz qolgan bolalarga vasiy (yoki homiy) tayinlash ularning oilaviy muhitda ulg'ayishi, tarbiya va ta'lim olishini ta'minlaydi. Bu bolalarning psixologik rivojlanishi va jamiyatga moslashuvi uchun muhim, chunki oilaviy muhit va shaxsiy e'tibor internat muassasalariga qaraganda farzand kamoloti uchun qulayroq sharoit yaratadi.

Nogironligi bo'lgan yoki muomala layoqati cheklangan voyaga yetgan shaxslar uchun ham vasiy yoki homiyning mavjudligi ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, kundalik hayotida ko'mak berish va zarur ehtiyojlarini qondirishda katta ahamiyatga ega. Shu tariqa, vasiylik va homiylik instituti jamiyatda mehr-oqibat va hamjihatlik tamoyillarini ro'yobga chiqarib, hech bir yetim yoki himoyaga muhtoj shaxs e'tiborsiz qolmasligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Huquqiy asoslar va qonunchilik

Vasiylik va homiylik munosabatlari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida batafsil tartibga solingan. Asosiy huquqiy hujjat sifatida 1998-yilda qabul qilingan Oila kodeksida vasiylik va homiylik institutining mazmuni, belgilanishi va unga doir tartib-qoidalar aks etgan. 2014-yilda esa maxsus "Vasiylik va homiylik to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, ushbu sohadagi tartibotlar va vasiylik organlarining vakolatlari aniq belgilandi. Mazkur qonun va unga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qarorlari vasiy yoki homiy tayinlash, ularning huquq va majburiyatlari hamda hisobdorlik tartibini belgilaydi. Jumladan, vasiylik va homiylikni belgilash tuman/shahar hokimi qarori orqali amalga oshirilishi, vasiylik organlari (mahalliy davlat hokimiyati organlari qoshidagi bo'limlar) esa bu jarayonni nazorat qilishi qonunchilikda mustahkamlab qo'yilgan.

Vasiylik va homiylik instituti xalqaro huquqiy hujjatlarda ham o'z ifodasini topgan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining *Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida* ota-ona qaramog'idan mahrum bolalarni davlat albatta maxsus himoya va parvarish bilan ta'minlashi lozimligi ta'kidlanadi (20-modda). Shu bois ko'plab xorijiy mamlakatlarning oilaviy va fuqarolik qonunchiligida ham vasiylik institutiga oid me'yorlar mavjud bo'lib, uning tartib-taomillari umumiy tamoyillar bo'yicha O'zbekistondagi tizimga o'xshash tarzda tashkil etiladi. Xususan, vasiylikning asosiy maqsadi hamma joyda himoyaga muhtoj shaxslarning manfaatlarini ko'zlab qonuniy vakil tayinlashdan iborat bo'lib, bu inson huquqlarini ta'minlashning muhim vositasi sifatida e'tirof etiladi.

Vasiylik va homiylik o'rtasidagi farqlar

Vasiylik va homiylik o'rtasidagi farqlar quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Yosh va layoqat mezon: Vasiylik asosan 14 yoshgacha bo'lgan bolalar va sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan voyaga yetgan shaxslarga nisbatan belgilanadi; homiylik esa 14–18 yoshdagi o'smirlar hamda muomala layoqati cheklangan voyaga yetgan shaxslarga nisbatan tatbiq etiladi.

Vakolat va rol darajasi: Vasiy o'z vasiyligidagi shaxsning barcha ishlarida uning nomidan qatnashib, zarur hujjat va bitimlarni to'liq uning o'rniga rasmiylashtiradi.

Homiy esa homiyligidagi shaxsning qonuniy vakili sifatida ko'proq unga huquqlarini amalga oshirishda ko'maklashadi va maslahat beradi, zarur hollarda uning nomidan bitimlar tuzishga yordamlashadi

Ya'ni, vasiy tutingan shaxs uchun to'liq vakillik qilsa, homiyning vazifasi qisman nazorat va ko'mak berishdir.

Davomiylik va bekor bo'lishi: Vasiylik odatda bola 14 yoshga to'lgunga qadar (yoki vasiylikka asos bo'lgan holat bartaraf etilgunga qadar) davom etadi, shundan so'ng agar bola hanuz voyaga yetmagan bo'lsa, u homiylik ostiga o'tkaziladi. Homiylik esa shaxs 18 yoshga to'lguniga qadar amal qilib, voyaga

yetgan paytda tugatiladi. Agar vasiylik yoki homiylik muomalaga layoqatsiz yoxud layoqati cheklangan shaxsga belgilangan bo'lsa, bunday vasiylik (yoki homiylik) ushbu shaxsning layoqati tiklanganda yoki vafot etganda bekor bo'ladi.

Muammolar va echimlar

Mavjud tizimda bir qator muammolar ham kuzatiladi:

Yetim bolalarni oilaga joylashtirish masalasida hali muammolar mavjud: internat (Mehribonlik uylari) muassasalaridagi bolalar soni hali ham yuqori bo'lib, har 100 ming nafar bolaga 241 nafar to'g'ri kelmoqda — bu ko'rsatkich jahon o'rtacha darajasidan ikki baravar ko'pdir

Bu esa vasiylik va homiylikka muhtoj bolalarni oilaviy tarbiyaga olish ishlarini yanada kuchaytirish lozimligini ko'rsatadi.

Vasiy va homiylarning o'z vazifalarini bajarishi ustidan nazoratni kuchaytirish zarurati ham dolzarb. Ba'zi hollarda vasiy/homiyning sustkashligi yoki mas'uliyatsizligi tufayli bolalarning ta'lim olishi yoki mol-mulki bilan bog'liq manfaatlari yetarlicha himoya qilinmasligi mumkin. Shuningdek, vasiy yoki homiy tomonidan belgilangan tartibda davriy hisobotlar taqdim etilishi va ularni ko'rib borish tizimini takomillashtirish muhim bo'lib qolmoqda.

Vasiylik va homiylik tizimini tashkil etishda moddiy va tashkiliy masalalar ham e'tiborga loyiq. Jumladan, vasiy va homiylarga yetarli darajada rag'bat va yordam berish masalasi dolzarb: ularni davlat tomonidan moddiy qo'llab-quvvatlash (nafaqa, imtiyozlar), psixologik va metodik yordam bilan ta'minlash muhim. Aks holda, qaramog'iga bolalarni olishga ko'pchilikda ishtiyoq past bo'lishi mumkin.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yechimlar taklif etilgan:

So'nggi yillarda bolalarni oilaviy parvarish bilan qamrab olish borasida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2021-yilda Prezident qarori bilan yetim bolalarga vasiylik qilish tizimini takomillashtirishga qaratilgan "Yo'l xaritasi" qabul qilindi

Ushbu hujjat bolalar uchun yirik internat muassasalarini yaratishni to'xtatib, o'rniga muqobil oilaviy parvarish shakllarini (vasiylik/homiylik, homiy ota-ona oilalari va farzandlikka olish) rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilab berdi. Yaqinda, 2023-yilda, bolalar huquqlarini himoya qilish va vasiylik masalalarini muvofiqlashtirish maqsadida Milliy ijtimoiy himoya agentligi tashkil etildi

Bu yangi tuzilma orqali vasiylik va homiylikka muhtoj bolalarga ko'mak berish hamda muqobil parvarish tizimini markazlashtirib boshqarish imkoni yaratildi.

2022-yildan "Mehr daftari" elektron platformasi joriy etilib, har bir ota-ona qaramog'idan mahrum bolaning muammolari va ehtiyojlari individual ravishda ro'yxatga olinib, hal etilishi nazorat qilinmoqda

Ushbu tizim orqali vasiylik va homiylikka muhtoj bolalarni aniqlash, ularga homiy topish, orzu-istaklarini ro'yobga chiqarishga ko'mak berish hamda idoralararo ma'lumot almashuvini yo'lga qo'yish imkoniyati paydo bo'lmoqda.

Vasiy va homiylarning mas'uliyatini oshirish maqsadida ularning faoliyati ustidan nazorat choralari kuchaytirilmoqda. Qonunchilikda vasiylik organlari vasiy yoki homiydan belgilangan muddatlarda hisobotlar olish va ularni tekshirib borish tartibi joriy etilgan

Kelgusida bu nazorat mexanizmini yanada takomillashtirish, vasiy va homiylar uchun maxsus o'quv kurslari tashkil etish va ularni rag'batlantirish (masalan, moddiy yordam va imtiyozlar berish) ko'zda tutilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, vasiylik va homiylik instituti jamiyatning ijtimoiy himoya tizimida ajralmas bo'g'in bo'lib, yetim bolalar hamda himoyaga muhtoj shaxslarni qo'llab-quvvatlash va ularning huquqlarini ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu institutlar tufayli minglab fuqarolar, ayniqsa yosh avlod, munosib tarbiya va g'amxo'rlikka ega bo'lmoqda. Shu bilan birga, mazkur

sohadagi qonunchilik va amaliyotni doimiy takomillashtirib borish zarur: vasiylik va homiylikka oid tartiblarni zamon talablari hamda xalqaro standartlarga mos holda rivojlantirish, nazorat mexanizmlarini yanada kuchaytirish hamda jamoatchilik ongida bu institutlarning qadr-qimmatini oshirish lozim. Faqat shundagina vasiylik va homiylik instituti o'z vazifasini to'la bajarib, jamiyatda ijtimoiy adolat va mehr-oqibat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 1998-yil 30-aprel. Tahrir 2024-yil holatiga ko'ra.
2. O'zbekiston Respublikasining "Vasiylik va homiylik to'g'risida"gi Qonuni, 2014-yil 2-yanvar, № 361-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori, 2021-yil 9-avgust, PQ-5214-son.
4. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan).
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Vasiylik va homiylik organlari faoliyatini tashkil etish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2019-yil 30-sentabr, № 823-son.
6. Mehr daftari tizimi orqali yetim va ota-ona qaramog'idan mahrum bolalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha yo'riqnoma. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, Toshkent, 2022.
7. Abdullayev M.X., Tojiboeva Z.O. Oila huquqi (Darslik). – Toshkent: Adolat, 2023.
8. Azizova, D.X., Jo'rayev, F.B. Vasiylik va homiylik institutlarining jamiyatdagi ahamiyati va takomillashtirish istiqbollari. "Huquq va jamiyat", №4, 2023, 345-358-betlar.